

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

اخلاق اسلامی

سرفصل جلسات

استاد

آیت الله محمدی ری شهری

تنظیم:

مدیریت فرهنگی دانشجویی مرکز آموزش الکترونیکی دانشگاه قرآن و حدیث

آبانماه ۱۳۹۴

فهرست عناوین جلسات

۳	جلسه اول (رابطه علم و اخلاق)
۴	جلسه دوم (حکمت از دیدگاه قرآن و حدیث)
۵	جلسه سوم (نقش متقابل عرفان و اخلاق)
۶	جلسه چهارم (سیر و سلوک إلى الله)
۷	جلسه پنجم (راههای رسیدن به خدا)
۸	جلسه ششم (حجابهای معرفت)
۹	جلسه هفتم (موانع سیر و سلوک ۱)
۱۰	جلسه هشتم (موانع سیر و سلوک ۲)
۱۱	فصل چهارم (منازل سیر و سلوک)
۱۱	جلسه نهم (منزل اول: یقظه)
۱۲	جلسه دهم (از منزل توبه تا مقصد تقوا)
۱۳	جلسه یازدهم (ریشه گناهان)
۱۴	جلسه دوازدهم (خشکاندن ریشههای گناه)
۱۵	جلسه سیزدهم (کیمیای محبت)
۱۶	جلسه چهاردهم (قله‌های سیر و سلوک)

جلسه اول (رابطه علم و اخلاق)

اهداف درس

- واژه‌شناسی علم و معرفت؛
- آشنایی با کاربرد واژه‌های علم و معرفت در قرآن و حدیث؛
- چگونگی رابطه میان علم و اخلاق.

درآمد

موضوع درس اخلاق اسلامی، عرفان عملی یا دانش سیر سلوک الی الله از دیدگاه قرآن و احادیث اسلامی است. از آنجا که درباره تعریف عرفان، عرفان عملی و سیر و سلوک آرای متفاوتی وجود دارد، آنچه در این سلسله مباحث بررسی می‌شود، عرفان عملی یا سیر و سلوک الی الله از دیدگاه آیات و روایات است که در چهار فصل ارائه می‌گردد:

- ۱- عرفان عملی در منطق قرآن و حدیث؛
- ۲- سیر و سلوک الی الله از دیدگاه قرآن و حدیث؛
- ۳- موانع سیر و سلوک؛
- ۴- مقامات و منازل سیر و سلوک.

جلسه دوم (حکمت از دیدگاه قرآن و حدیث)

اهداف درس

آشنایی با واژه‌شناسی حکمت؛
بررسی حکمت در اصطلاح گذشتگان؛
بررسی حکمت از دیدگاه قرآن و حدیث؛
آشنایی با آثار علم و حکمت حقیقی.

واژه‌شناسی حکمت
حکمت در اصطلاح گذشتگان
حکمت از دیدگاه قرآن و حدیث

۱- حکمت علمی؛

۲- حکمت عملی؛

۳- حکمت حقیقی.

جلسه سوم (نقش متقابل عرفان و اخلاق)

اهداف درس

- ✓ نقاط اشتراک و افتراق عرفان و اخلاق؛
- ✓ نقش اخلاق در عرفان؛
- ✓ نقش عرفان در اخلاق.

رابطه عرفان و اخلاق

اولین سؤال در بحث عرفان عملی، به عنوان یک مبحث اخلاقی، این است که فرق میان عرفان و اخلاق چیست؟ آیا این دو یک علم هستند یا با هم تمایز دارند؟ از نگاه استاد بزرگوار شهید مطهری، عرفان و اخلاق یک نقطه اشتراک دارند و سه نقطه افتراق.

جلسه چهارم (سیر و سلوک إلى الله)

اهداف درس

- آشنایی با معنای سیر به سوی خدا؛
- آشنایی با خاستگاه عنوان سیر و سلوک إلى الله در قرآن و روایات؛
- بررسی ضرورت قید قرآن و حدیث در عنوان بحث.

نگاهی به مباحث پیشین

در جلسات پیشین از عرفان عملی و علم سیر و سلوک إلى الله، از دیدگاه قرآن و حدیث سخن گفتیم. در فصل اول از این مبحث تعریف علم، معرفت، حکمت و همچنین نقش متقابل عرفان و اخلاق از نگاه قرآن و حدیث بررسی شد.

جلسه پنجم (راه‌های رسیدن به خدا)

اهداف درس

- آشنایی با مبنای پلورالیسم دینی و بطلان آن؛
- شناخت راه‌های رسیدن به خدا از دیدگاه قرآن و روایات؛
- بررسی دیدگاه عرفا پیرامون راه رسیدن به خدا.

راه‌های رسیدن به خدا

مبنای پلورالیسم دینی و بطلان آن

آیا قرآن و حدیث برای خداشناسی، معرفت شهودی و عرفان حقیقی تنها به یک راه اشاره می‌کند یا چندین راه؟ آیا تنها از یک راه می‌توان به خدا رسید یا راه‌های دیگری نیز وجود دارد؟

^۱. اصطلاح پلورالیسم از واژه لاتین pluralism اخذ شده است و به مفهوم نگرش و گرایش به کثرت، وفور و تعدد است.

جلسه ششم (حجابهای معرفت)

اهداف درس

- ✓ آشنایی با حجابهای معرفت در قرآن؛
- ✓ بررسی عامل تیرگی دل؛
- ✓ آشنایی با ملاکهای تشخیص موانع سیر و سلوک.

مروری بر مباحث پیشین

در دو بخش پیشین، مقدماتی را درباره سیر و سلوک الی الله به اجمال بیان کردیم. در بخش اول به عناوین علم، حکمت و عرفان از دیدگاه قرآن و احادیث اشاره شد. در بخش دوم نیز مبحث سیر و سلوک الی الله بررسی شد و اکنون در بخش سوم، به موانع سیر و سلوک الی الله می پردازیم. مباحث گذشته، مقدمه‌ای در باب سیر و سلوک بود و اکنون به اصل مبحث سیر و سلوک الی الله می پردازیم. در این جلسه به این موضوع می پردازیم که انسان چگونه می تواند به سوی خدا سیر کند و به جایگاه والای انسانیت نائل شود؟

جلسه هفتم (موانع سیر و سلوک ۱)

اهداف درس

آشنایی با:

- ✓ اصول موانع سیر و سلوک؛
- ✓ بزرگ‌ترین مانع کامیابی مادی و معنوی؛
- ✓ کفر و نقش آن در ممانعت از سیر و سلوک.

درآمد

در مبحث پیشین بیان شد که آموزه‌های اسلام یکی از ملاکهای تشخیص اعمال ناشایست است. قرآن کریم انسانها را از اعمال ناپسند باز می‌دارد. ظلم، کفر، اسراف و فسق اصول موانع سیر و سلوک هستند. به عبارتی دیگر با بررسی اعمال ناشایست، می‌توان ریشه‌هایی از ظلم، کفر، اسراف و فسق را در آنها مشاهده کرد. تمامی این اصول نه تنها در شرع، قرآن و احادیث حرام و گناه هستند، بلکه عقل انسان نیز زشتی و پلیدی آنها را درک می‌کند. در حقیقت تمامی آنها حجابهای معرفت هستند.

جلسه هشتم (موانع سیر و سلوک ۲)

اهداف درس

- ✓ آشنایی با اسراف و مراتب آن در قرآن؛
- ✓ بررسی معنا و مفهوم فسق؛
- ✓ آشنایی با ریشه موانع خداشناسی و سیر و سلوک.

مروری بر جلسه پیشین

در جلسه پیشین بیان شد که چهار اصل ظلم، کفر، اسراف و فسق سرمنشأ تمامی کارهای ناپسند و موانع سیر و سلوک هستند. همچنین درباره مانع بودن ظلم و کُفر در راه رسیدن به کمال، مطالبی بیان کردیم. در این جلسه پس از بیان نکاتی درباره اسراف و فسق به ریشه‌یابی این اصول خواهیم پرداخت.

فصل چهارم (منازل سیر و سلوک) جلسه نهم (منزل اول: یقظه)

اهداف درس

- ✓ آشنایی با منازل سلوک در روایات اهل بیت (علیهم السلام)؛
- ✓ آشنایی با یقظه به عنوان نخستین وادی سلوک؛
- ✓ بررسی عوامل و راههای هوشیاری.

مروری بر مباحث پیشین

در بخش گذشته موانع سیر و سلوک الی الله به اجمال تبیین شد. حال در این بخش مهم‌ترین مبحث عرفان عملی، یعنی منازل سیر و سلوک بررسی می‌شود و در نهایت به این پرسش پاسخ می‌دهیم که سالک از ابتدای حرکت تا رسیدن به قلّه کمالات انسانی، چند منزل را باید طی کند؟

فصل چهارم: منازل سیر و سلوک منزل اول: یقظه

جلسه دهم (از منزل توبه تا مقصد تقوا)

اهداف درس

- ✓ آشنایی با منزلگاه توبه؛
- ✓ بررسی مراحل عبور از منزل توبه؛
- ✓ آشنایی با منزلگاه تقوا.

درآمد

سالک با رسیدن به منزل یقظه از خواب غفلت بیدار می‌شود و جایگاه خویش را در نظام هستی می‌یابد. در این هنگام فرد اصل آمدنش به دنیا و هدفمندی دنیا را می‌فهمد و درمی‌یابد که دنیا کلاس خودسازی است: **أَلَا وَإِنَّ الْيَوْمَ الْمِضْمَارُ، وَغَدَاً السَّبَاقُ.**

بدانید که امروز، روز آماده شدن است و فردا روز مسابقه.

انسان با از میان برداشتن پرده‌های غفلت چنان هوشیار می‌شود که خویشتن را برای شرکت در مسابقه روز قیامت آماده می‌کند. نخستین اثر این بیداری، تسلیم حق و مسلمان شدن است. در این مرحله سالک سعی در شناخت بیشتر و بهتر فرستادگان و پیام‌آوران الهی دارد تا بدین وسیله از راه آنها تبعیت کند. چنین فردی به پیام‌های حق بیش از پیش ارج می‌نهد و تلاش می‌کند حق را بشناسد و تسلیم آن شود. به این ترتیب با تسلیم حق شدن، به منزل اول می‌رسد و با قبول اسلام نخستین پله نردبان سلوک را می‌پیماید: **الإِسْلَامُ دَرَجَةٌ.**

[پذیرفتن] اسلام یک پله [به سوی قله تکامل] است.

از این رو، می‌توان نخستین منزل سلوک را یقظه یا اسلام نامید.

تداوم نور یقظه انسان را به منزلگاه دوم می‌رساند. از دیدگاه عرفا دومین منزل از منازل سلوک منزل توبه است؛ اما بر اساس روایات، دومین پله تکامل ایمان نام دارد. در ادامه خواهیم گفت که این دو تعبیر در نهایت به یک واقعیت خواهند رسید.

منزل دوم: توبه یا ایمان

منزل سوم: تقوا

جلسه یازدهم (ریشه گناهان)

اهداف درس

- ✓ شناخت آثار رذایل اخلاقی؛
- ✓ بررسی اهمیت درمان ریشه گناه؛
- ✓ آشنایی با ریشه اصلی گناه.

درآمد

در فرهنگ دینی، توبه به معنای بازگشت از گناهان است. سالک با بازگشت به راه حق و گناه نکردن توبه را تحصیل می کند. برای رسیدن به منزل تقوا باید از منزل توبه عبور کرد و اساساً تقوا معلول تداوم توبه است. از سویی دیگر تداوم توبه نتیجه خشکاندن ریشه گناهان است. اگر سالک ریشه گناه را در وجود خود از بین نبرد، نمی تواند توبه را تداوم دهد و به منزل تقوا برسد. مهم ترین نکته در مسیر سیر و سلوک آن است که انسان به راه و روش خشکاندن ریشه گناهان دست یابد. انسان با معالجه ریشه گناه در وجود خویش، راه رسیدن به مقصد را برای خود هموار می کند. از این رو، نخست ریشه گناهان را بررسی و سپس روشهای علاج آنها را کاوش می کنیم.

نقش اصلاح باطن در اصلاح ظاهر

تأثیر رذایل اخلاقی بر عبادات

اهمیت درمان ریشه گناهان

نقش امدادهای الهی در ریشه کن کردن گناه

ریشه اصلی گناهان

خود انسانی و خود حیوانی

اصل اصول فتنه

جلسه دوازدهم (خشکاندن ریشه‌های گناه)

اهداف درس

- ✓ آشنایی با راههای خشکاندن ریشه گناهان؛
- ✓ بررسی راه ریاضت و مراحل آن؛
- ✓ آشنایی با اسوه‌های مجاهدت.

درآمد

گفته آمد که گناه معلول ردایل اخلاقی و عادات زشت است. ردایل اخلاقی ریشه در نفس اماره دارند و تا سالک این ریشه را از بین نبرد، نمی‌تواند توبه را ادامه دهد. از آنجا که شرط رسیدن به منزل تقوا مبارزه با نفس اماره و خشکاندن ریشه گناه است سالک الی الله باید با راههای مبارزه با نفس اماره آشنا باشد. ریشه گناهان، نفس اماره است. حتی شیطان هم از راه تمایلات نفسانی انسان را فریب می‌دهد. قرآن نیز وسوسه‌های شیطان را ضعیف می‌داند

جلسه سیزدهم (کیمیای محبت)

اهداف درس

- ✓ آشنایی با نقش محبت خداوند در خودسازی؛
- ✓ بررسی چگونگی تحصیل محبت خداوند؛
- ✓ آشنایی با سازنده‌ترین ذکر.

مروری بر مباحث پیشین

مهم‌ترین و سرنوشت‌سازترین مسئله سیر و سلوک و عرفان عملی، عبور از منزل توبه و دست‌یابی به منزل تقوا است. تقوا محصول تداوم توبه است و تداوم توبه حاصل ریشه‌کن کردن ردایل اخلاقی است که ریشه تمامی گناهان‌اند. در جلسه پیشین به دو راه برای از بین بردن ریشه گناهان اشاره شد: نخست راه ریاضت و دیگر راه محبت. نکته مهم و قابل توجه آن است که بهترین و نزدیک‌ترین راه برای زدودن ردایل اخلاقی از جان، محبت خداوند است.

جلسه چهاردهم (قله‌های سیر و سلوک)

اهداف درس

اهداف درس

- ✓ آشنایی با منزلگاه یقین؛
- ✓ بررسی چگونگی راه رسیدن به منزل یقین؛
- ✓ آشنایی با آخرین منزل سلوک.

مروری بر مباحث پیشین

گفته آمد که کیمیای محبت رمز عبور از منزل توبه و رسیدن به منزل تقوا و منازل پس از آن است. تداوم ذکر الهی کلید دستیابی به این گنج است و نماز کامل‌ترین مصداق ذکر است. در این جلسه با چگونگی راه‌یابی به منازل یقین و رضا، که بالاترین منازل سیر و سلوک و برترین مراتب پیوند علم و اخلاق هستند، آشنا خواهید شد.

آشنایی با آخرین منزل سلوک.

مروری بر مباحث پیشین

گفته آمد که کیمیای محبت رمز عبور از منزل توبه و رسیدن به منزل تقوا و منازل پس از آن است. تداوم ذکر الهی کلید دستیابی به این گنج است و نماز کامل‌ترین مصداق ذکر است. در این جلسه با چگونگی راه‌یابی به منازل یقین و رضا، که بالاترین منازل سیر و سلوک و برترین مراتب پیوند علم و اخلاق هستند، آشنا خواهید منزل چهارم: قله یقین